

Immaterieel Erfgoed Verzamelen

Immaterieel Erfgoed Verzamelen

Hoe verzamelen musea, archieven, bibliotheken en andere culturele instellingen immaterieel erfgoed?

Immaterieel erfgoed heeft de laatste jaren een toenemende belangstelling bij collectionerende instellingen. Maar kun je immaterieel erfgoed verzamelen? Wat dan en hoe dan? Deze vragen hangen samen met de grote transformaties in onze hedendaagse samenleving en de daaraan verbonden actieve en kritische rollen die van culturele instellingen verwacht worden. De discussies rond de nieuwe museumdefinitie van ICOM (Kyoto, september 2019) geven daarvan blijk. Hoe sluit het verzamelen van immaterieel erfgoed bij deze transformaties aan en welke kansen biedt het?

Bewust gebruikten we voor de centrale vraagstelling het woord 'verzamelen' en niet 'collectioneren'. Verzamelen begint met het bijeenbrengen van immaterieel erfgoed en als museum, archief, e.d. samen met erfgoedgemeenschappen die grote transformaties tegemoet treden.

Kansen voor musea en andere collectionerende instellingen om dichter bij hedendaagse maatschappelijke ontwikkelingen en discussies te staan? Kansen om inclusief en participatief te werken? Kansen voor immaterieel erfgoedge-

meenschappen om het erfgoed te borgen? Kansen voor het publiek om inzicht te krijgen in verrassende en inspirerende vormen van immaterieel erfgoed en daarmee te reflecteren op de eigen identiteit?

Deze brochure hoort bij de conferentie 'Immaterieel Erfgoed Verzamelen', gehouden op 11 oktober 2019 in de LocHal in Tilburg. Tegelijkertijd wil ze ook later nog dienst doen. Als een bron van inspiratie, geheugensteuntje of een klein naslagwerk. Laat de abstracts van de keynotes over immaterieel erfgoed, participatie en verzamelen, de korte samenvattingen van inspirerende casussen en praktijkvoorbeelden (met eigen invulling van immaterieel erfgoed) en de stem van erfgoedgemeenschappen blijvend bijdragen aan de discussie over het verzamelen van immaterieel erfgoed.

Veel leesplezier!

Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed
Nederland
Werkplaats immaterieel erfgoed (BE)

Stem van de erfgoedgemeenschap: Fatima Oulad Thami

Fatima Oulad Thami aan het werk. Foto: Hand of Fatima

Fatima Oulad Thami is hennakunstenaar. Hennakunst, het beschilderen van handen en voeten met de gelijknamige plantaardige verfstof, is een ambacht dat zijn oorsprong vindt in landen als India en Marokko. Fatima praktiseert het vanuit de Marokkaanse traditie, waarbij symboliek en rituelen centraal staan. Zij zet zich in om de tradities van henna (inclusief de verhalen erachter) door te geven aan volgende generaties. Met haar bedrijf Hand of Fatima geeft ze workshops en demonstraties op festivals, scholen en evenementen.

De samenwerking tussen immaterieel erfgoed en musea vindt Fatima op het eerste gezicht niet vanzelfsprekend – tenminste niet als je denkt aan musea die vooral binnen hun eigen muren en in hun eigen comfortzone blijven. ‘Maar als musea de ontwikkelingen die in de huidige maatschappij plaatsvinden willen verzamelen en tonen, moeten ze zich wel met immaterieel erfgoed bezig houden en immaterieel-erfgoed beoefenaren hierbij betrekken. Bovendien: Voorwerpen in museumcollecties maken soms onderdeel uit van levend erfgoed. De erfgoedgemeenschappen betrekken bij de documentatie en presentatie hiervan is dan eigenlijk maar een kleine stap om het verhaal voor het publiek echt compleet te maken.’

Als Fatima aan haar eigen hennapraktijk denkt, kan ze zich heel goed voorstellen hoe deze in een collectie van een museum zou kunnen worden opgenomen. ‘Ik heb daar al een heel plan voor klaar liggen. Bovendien weet ik dat verschillen-

de musea in Nederland al objecten in de collectie hebben die te maken hebben met mijn ambacht. Dat is al een mooi begin. De collecties kunnen uitgebreid worden met nog meer objecten, maar waar ik vooral naar streef is om juist het immateriële aspect meer in te brengen, de praktijk van het schilderen, de bijbehorende muziek, de rituelen. Een droom van mij is een interactieve tentoonstelling waarbij museumbezoekers deelnemers aan het erfgoed worden.’

Fatima heeft het gevoel voor musea en andere collectionerende instellingen onzichtbaar te zijn. ‘Dat klinkt wellicht een beetje dramatisch, maar het raakt wel een kern die naar mijn mening voor veel immaterieel erfgoedpraktijken geldt. Veel musea zien immaterieel erfgoed en de hele wereld die erachter schuil gaat niet. Een initiatief als deze conferentie over het verzamelen van immaterieel erfgoed is een mooie manier om hen op deze kloof attent te maken en ze te overbruggen.’ Fatima hoopt dat in de toekomst meer musea de deuren openen voor initiatieven vanuit de gemeenschappen zelf. ‘Want daar ligt heel veel kennis, wellicht niet wetenschappelijk verkregen, maar zeker niet minder waardevol voor een museum.’

Volgens Fatima moeten musea ervaringen bieden voor alle zintuigen. Immaterieel erfgoed biedt op dit gebied veel kansen. In co-creaties met immaterieel erfgoedgemeenschappen kunnen musea het erfgoed erfahrbaar maken en de waardering voor immaterieel erfgoed bij de bezoekers vergroten.

Onderzoek en programma's

Onder impuls van zowel het UNESCO Verdrag inzake de Bescherming (in Vlaanderen: voor het Borgen) van het Immaterieel Cultureel Erfgoed (2003) als de actieve, kritische en inclusieve rollen die van musea verwacht worden, werd de relatie tussen immaterieel erfgoed en musea de voorbije jaren al volop verkend.

Immaterieel erfgoed betreft cultuuruitingen die door erfgoedgemeenschappen worden beleefd als erfgoed en hen een gevoel van identiteit en continuïteit geven. Dit immaterieel erfgoed wordt steeds opnieuw vormgegeven in samenhang met maatschappelijke veranderingen en in interactie met de sociale omgeving en van generatie op generatie doorgegeven. Het UNESCO Verdrag benoemt vijf domeinen: 1. spreken, zingen en vertellen; 2. uitvoerende kunsten; 3. festiviteiten en rituelen; 4. kennis en gebruiken rondom natuur en universum; 5. traditioneel vakmanschap/ambachten.

Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland geeft sinds 2012 uitvoering aan de implementatie van het UNESCO Verdrag in Nederland en stelt zich ten doel om immaterieel erfgoed te promoten en toegankelijk te maken, om de sector te stimuleren en professionaliseren, om de participatie eraan te bevorderen en om de kennis erover te vergroten.

Werkplaats immaterieel erfgoed is de organisatie voor immaterieel erfgoed in

Vlaanderen en wil de kracht van immaterieel erfgoed in het hart van hedendaags en superdivers samenleven tevoorschijn halen en versterken. Om met de wijsheid die we meekregen van vele generaties voor ons, ook nieuwe manieren, kennis en knowhow te creëren om met onze wereld vandaag en morgen om te gaan. Samen met vele anderen, vanuit Vlaanderen en in internationale netwerken.

Op initiatief van Werkplaats immaterieel erfgoed in samenwerking met Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland, en met partners uit Italië, Frankrijk en Zwitserland, wordt sinds 2017 actief gebouwd aan een Europees netwerk rond immaterieel erfgoed en musea. Met de steun van onder meer Creative Europe en de Vlaamse en Nederlandse Overheid ging het *Intangible Cultural Heritage and Museums Project (IMP)* op zoek naar praktijkervaring en -uitwisseling rond immaterieel erfgoed in de museumpraktijk via conferenties en expertisebijeenkomsten. In 2020 resulteert dit project in een slotconferentie, publicatie en toolbox om verder mee aan de slag te gaan. Nu al is duidelijk dat de 'win-win' van samenwerkingen tussen musea en immaterieel erfgoedgemeenschappen groot kan zijn.

Voor erfgoedgemeenschappen op het gebied van de versterking en het borgen van het erfgoed en voor musea op het gebied van het verhogen van de maatschappelijke relevantie. Onder andere!

De samenwerking tussen erfgoedgemeenschappen en musea vormt een belangrijk onderdeel van de onderzoekslijn 'Immaterieel & Materieel Erfgoed' van Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland. Veel vormen van immaterieel erfgoed zijn nauw verbonden met materieel erfgoed, voorwerpen, gebouwen of plaatsen. Daarom zijn immaterieel en materieel niet los van elkaar te denken. In de onderzoekslijn wordt onderzocht hoe immaterieel en materieel erfgoed in samenhang geborgd kunnen worden, zowel op het gebied van het roerende erfgoed als ook op het gebied van het onroerende erfgoed, de monumentale en ruimtelijke omgeving. Bij dit laatste staat de vraag centraal hoe immaterieel erfgoed beter geïntegreerd kan worden in de wet- en regelgeving rondom erfgoed en de uitvoering ervan, bijvoorbeeld de uitvoering van de Omgevingswet die in Nederland in 2021 in werking treedt. Om discussies te stimuleren over hoe erfgoedgemeenschappen en musea samen kunnen werken op het gebied van borging is - in samenwerking met IMP - een workshop ontwikkeld waarin de deelnemers aan de hand van inspiratiekaarten in gesprek gaan over 'best practices'. Ook hebben Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland en Werkplaats immaterieel erfgoed het themanummer 'Immaterieel erfgoed en musea' van Museumpeil (nr. 49, voorjaar 2018) uitgegeven.

Binnen de museumwereld is er al heel wat ervaring op het gebied van immaterieel erfgoed opgebouwd, bijvoorbeeld

op vlak van publiekswerking en participatieve projecten. Tegelijkertijd leven er nog minstens evenveel vragen en noden. De werklingslijn immaterieel erfgoed en musea die sinds 2015 in Vlaanderen werd uitgerold, op initiatief van Werkplaats immaterieel erfgoed en het netwerk rond immaterieel erfgoed, bevestigt deze vaststelling. Er is regelmatig verwarring over wat het begrip immaterieel cultureel erfgoed wel of niet inhoudt en de combinatie van objectgericht denken met een praktijkgerichte en participatieve insteek roept spanning op. Het nieuwe Vlaamse Erfgoeddecreet (2017) stelt een geïntegreerde erfgoedbenadering voorop en werkt zo als katalysator voor de ontwikkeling van de relatie tussen immaterieel erfgoed en collectiebeheerende instellingen. Vanaf 2019 focust een meerjarig praktijkonderzoek specifiek op immaterieel erfgoed en collectiebeleid. Hoe immaterieel erfgoed volwaardig in collectiebeleid en -planning kan worden opgenomen, is een complex vraagstuk. Werkplaats immaterieel erfgoed hoopt de komende jaren in samenwerking met Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland, FARO steunpunt cultureel erfgoed, Packed, ICOM Belgium-Flanders, Jenevermuseum Hasselt, Museum Hof van Busleyden en vele andere musea in Vlaanderen en Nederland mogelijke antwoorden en inspiratie te genereren. De conferentie 'Immaterieel Erfgoed Verzamelen' vormt zo voor het project '*Plannen voor de toekomst: ICE (in)begrepen*' een startpunt.

Keynotes

De keynotes van twee vooraanstaande experts in de immaterieel erfgoed en museumwereld leveren een theoretische basis, waarop kan worden voortgeborduurd in discussies over bestaande projecten en bij het (door)ontwikkelen van nieuwe projecten of een nieuw beleid rond immaterieel erfgoed en het verzamelen ervan.

De keynote van Filomena Sousa is een inleiding op het thema immaterieel erfgoed. Filomena legt uit wat immaterieel erfgoed volgens de UNESCO Conventie ter Bescherming van het Immaterieel

Cultureel Erfgoed inhoudt en hoe nauw het concept van immaterieel erfgoed verweven is met participatie: de erfgoedgemeenschappen spelen een cruciale rol in het proces van 'safeguarding'.

Joanne Orr legt in haar keynote de link naar het verzamelen. Zij laat enerzijds zien hoe bestaande collecties toegang kunnen bieden tot immaterieel erfgoed. Anderzijds behandelt zij de vraag hoe musea immaterieel erfgoed kunnen verzamelen in een wereld die constant aan het veranderen is.

Filomena Sousa

Joanne Orr

Joanne Orr

Joanne Orr is Deputy CEO Vice President Collections, Research and International Programs for the Royal BC Museum, Victoria, Canada. She brings over 30 years of experience working in heritage, both in the UK and internationally. She held leading positions in diverse museums, served as a Director on UK National Commission for UNESCO and as a Director for the Board of ICOM UK as well as the inaugural steering committee for the ICH NGO Forum. For the past 13 years she was the CEO of the National Development Body for all museums in Scotland, leading on a national strategy and becoming an accredited NGO for UNESCO. On the forefront of museum and heritage best practice, Joanne has extensive experience in cultural heritage development programs including curatorial, research and Intangible Cultural Heritage (ICH). She is a trained facilitator for UNESCO and part of the Global Facilitators Network for the 2003 Convention. In her current role as Vice President Collections, Research and International Programs Joanne oversees research, learning, exhibitions, BC Provincial Archives and the museum's collections of art, natural history and human history, including its holdings of Indigenous collections and resources and the developing Repatriation team. The role involves strong academic and programmatic excellence and extensive collaboration with a range of partners.

www.royalbcmuseum.bc.ca

Filomena Sousa

Filomena Sousa is the Principal Investigator of the project DCHPII - Digital Cultural Heritage: Platforms and Inventories of the Intangible and coordinates the Digital ICH Observatory. She is an IF researcher (of the FCT Investigator Programme - Portuguese Foundation for Science and Technology) at Memória Imaterial, a Portuguese NGO accredited by the UNESCO to provide advisory services to the Intergovernmental Committee for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage (ICH). She has a Postdoc in Anthropology (2010-2016, NOVA FCSH) and a PhD in Sociology (2009, ISCTE-IUL), and is member of the Institute for the Study of Literature and Tradition (IELT - NOVA FCSH). Filomena has skills and experience on participatory methodologies and, since 2006, develops research projects in the context of digital platforms, policies and instruments for identifying, documenting and safeguarding Intangible Cultural Heritage.

memoriaimaterial@gmail.com

www.memoriamedia.net

Intangible Cultural Heritage and Participation

By Filomena Sousa

Based on the 2003 UNESCO Convention a theoretical conceptualization is presented defining what is meant by "involvement of the communities, groups and individuals" in the safeguarding of Intangible Cultural Heritage (ICH). Among others, the concepts of "ICH", "participation" and "communities" are discussed. A typology of different participation levels is proposed - a) informative; b) advisory; c) mobilizer basic level and d) mobilizer advanced level. These involvement levels admit different approaches and the real engagement entails a mix of techniques that can be adapted to different moments of the safeguarding process (according to the cultural context). Also, very important is to ensure the technological, financial and human resources needed to pursuit

the ICH safeguarding process. Confronting the theory with the practices we can conclude that the community's participation is emphasized in the discourses but, in practice, the real involvement is still residual. We can also identify, in the scope of ICH safeguard projects, five aspects that make this difficult to achieve: 1) excessive centrality of the States Parties in the patrimonialization process; 2) diversity of interpretations of the concepts; 3) deficit of information among the communities and practitioners; 4) deficit of experience in the improvement of teams composed of different actors and 5) deficit of methods and professionals to operationalise the participation.

Unlocking the Living Heritage in Collections and the Challenges of Collecting in a Fast-Paced Connected World

By Joanne Orr

Museums, Libraries and Archives accumulate collections because somebody places value upon them and thinks they are important. Why they are important and who they are important to can change over the time the collection exists. An example of this would be industrial collections, where objects relating to work are often destroyed or considered as disposable when the industry ceases until suddenly rarity makes them valuable. The meaning and value of the material culture may vary depending on what the cultural starting point is. Working in the Province of British Columbia in Canada this is a daily reality, as we work to make the Living Heritage in the collections accessible to diverse communities in particular the 203 indigenous nations. The archival collections of language audio tapes are now on the front line of language revitalization and are being digitized and repatriated to communities. Early maps of the province are drawn upon in treaty negotiations as they show traditional territories at the point of colonialist contact.

Indigenous carved masks and boxes are studied by artists and carvers to learn how to make again, so ceremony and dance can be performed with the proper regalia and children can learn the dances once again. The heritage contains a relevance today that keeps it living and promotes a need for transmission.

The role of the museum is being hotly debated with a move to become more activated and participatory organizations; diverse, equitable and inclusive of community. Rapid Response collecting is gaining momentum as material culture is collected through activism associated with global themes such as climate change. Objects are collected for their meaning and for what they symbolize. ICH is being created through the process of the events and the activism on the streets. New symbols and new meanings emerge every day in our fast-paced connected world. Can collecting organizations keep up and should they?

Luc Rombouts op de universiteitsbeiaard Leuven, foto: Alex Radisic

Stem van de erfgoedgemeenschap: Luc Rombouts

Musea moeten mensen in een immaterieelerfgoedfunctie aanstellen om de stap richting een volwaardige werking rond immaterieel erfgoed te zetten

Luc Rombouts is beiaardier en méér dan begaan met beiaardcultuur, klokkenluiden en klokkengelui.

Hij is stadsbeiaardier van Tienen, universiteitsbeiaardier van Leuven en beiaardier van de Abdij van Park. Bovendien vormt hij met zijn Nederlandse collega Twan Bearda het viervuistig beiaardduo The Bells' Angels. Door lezingen en publicaties brengt Luc een breed publiek in contact met de beiaardcultuur. Hij was de

drijvende kracht achter het dossier rond de beiaardcultuur in België, dat in 2014 als voorbeeldpraktijk door UNESCO werd erkend. Hij werkte verschillende keren samen met Museum M en PARCUM in Leuven en ziet veel potentieel daar waar collectiebeleid en immaterieel erfgoed elkaar raken.

'Het is voor musea niet eenvoudig om los van hun collectie over de waarde van

immaterieel erfgoed na te denken. Dat is een complexe oefening. Volgens mij kan het stapsgewijs. Heel wat collecties hebben linken met immaterieel erfgoed of kunnen aanleiding geven om een presentatie of project rond immaterieel erfgoed op te zetten.

Stel bijvoorbeeld, als gemakkelijk, maar imaginair voorbeeld, dat het schilderij Kinderspelen van Bruegel in Vlaanderen zou hangen. Dat collectiestuk zou het museum kunnen doen besluiten om ook kinderspelen als kerncollectie te gaan beschouwen en daar actieve immaterieelerfgoedprogrammering rond op te zetten. Zo zet dat ook het collectiestuk zelf nog meer in de verf. Dat zou toch fantastisch zijn? Wanneer musea zo'n programmering rond immaterieel erfgoed opzetten, vertakken ze zich tot in de maatschappij. Het geeft hen de kans om mensen aan te spreken die anders misschien geen musea bezoeken.'

Om met immaterieel erfgoed aan de slag te gaan moeten musea partnerships met erfgoedgemeenschappen opbouwen. Dit vraagt tijd en inlevingsvermogen in de leefwereld van de andere. Erfgoedgemeenschappen kunnen echter enorm van elkaar verschillen. Elke samenwerking zal daarom anders zijn. Een museum moet goed erover nadenken of het 'ad hoc' met steeds nieuwe thema's en erfgoedgemeenschappen wil werken of voor een permanente samenwerking gaat. Hoe

dan ook, voor Luc is een goed project even waardevol als een langdurige samenwerking.

'Een voorbeeld dat ik zelf goed ken, is het Nationaal Beiaardmuseum in Nederland, het Museum Klok & Peel in Asten. Dit was oorspronkelijk erg objectgericht. Ondertussen telt de presentatie nog maar half zoveel voorwerpen en des te meer foto's en filmpjes van de praktijken van het beiaardspel. De oefening om collecties aan te vullen met praktijken kan een mooie hefboom zijn om anders te gaan denken. Het museum zou bijvoorbeeld ook kunnen gaan over wat het betekent om beiaardier te zijn. Met een "vraag het aan de beiaardier"-chat, of een livestream vanuit de toren. Sowieso liggen er nog veel kansen in technologie, beeld, klank, 3D, virtual reality. Het zijn allemaal vormen van beleving die praktijken tastbaarder maken.'

Volgens Luc zouden musea mensen moeten aanstellen in een immaterieel-erfgoedfunctie, om de stap richting een volwaardige werking rond immaterieel erfgoed zetten. Zeker de grote musea zouden de moed moeten hebben om tijd en middelen vrij te maken voor iemand met de juiste competenties om met erfgoedgemeenschappen samen te werken en ideeën zoals bovenstaande te onderzoeken.

De casus Tilburg: Immaterieel erfgoed in één gemeente

Wat gebeurt er in Tilburg, waar de conferentie plaatsvindt, op het gebied van immaterieel erfgoed? Drie instellingen, het Stadsmuseum, TijdLab/Bibliotheek LocHal en het TextielMuseum, geven een kijkje achter de schermen en laten zien op welke manieren zij immaterieel erfgoed met participatieve methodieken belichten en hoe ze binnen één gemeente aan borging bijdragen.

Textiellab (Textielmuseum), Foto: Josefina Eikenaar

Erfgoed Tilburg

Stadsmuseum Tilburg

Driekoningen zingen, de Tilburgse Taol, liedjesfestival Kènderkwèèk, verkeerslichten met kruikenzeikers en een eigen lettertype dat past bij Tilburg. In plaats van kerken en fabrieken zijn er vandaag de dag meer dan 150 nationaliteiten die bijdragen aan het (im)materieel erfgoed met verhalen van Molukkers, een herdenking van het slavernijverleden en Keti Koti-dialoogtafels.

Diverse groepen en individuen zijn verenigd in de koepel Erfgoed Tilburg. Er is een gezamenlijke website met nieuws, een agenda en producten. Gemeente Tilburg stimuleert en subsidieert deze erfgoedpraktijk door beschikbaarstelling van een fonds, te besteden aan erfgoedinitiatieven, op voorwaarde dat er een actieve publieksbetrokkenheid is. De organisatie van de koepel Erfgoed Tilburg is in handen van Stadsmuseum Tilburg. Stadsmuseum Tilburg heeft geen gebouw, maar wel een collectie voorwerpen, een educatieve collectie van Uitgeverij Zwijzen en meer dan tienduizend foto's van het Caribisch Erfgoed. Naast

deze materiële collectie beheert Stadsmuseum Tilburg de website Geheugen van Tilburg, een platform waarop de Tilburgers zelf hun verhalen vertellen. Onlangs organiseerde Stadsmuseum Tilburg in Berkel-Enschot een dag rondom de H. Sacramentsprocessie waarbij het oorspronkelijke bloementapijt vertaald werd in een tapijt van deksels en doppen. Met de lokale gemeenschap werd gesproken over de waarde van het bewaren van voorwerpen en een boek met verhalen van oude en nieuwe inwoners biedt een feest van herkenning.

De erfgoedpraktijk van Tilburg is dynamisch te noemen. Het borgen van immaterieel erfgoed vormt nog een uitdaging!

Petra Robben
coördinator Erfgoed Tilburg /
projectleider Stadsmuseum
Tilburg

petra.robben@stadsmuseumtilburg.nl

www.erfgoedtilburg.nl

www.stadsmuseumtilburg.nl

TijdLab - de Bibliotheek LocHal en Stadsmuseum Tilburg

Het TijdLab is een fysieke ruimte in de Bibliotheek LocHal. Programmamakers belichten het (im)materieel erfgoed van de stad in samenwerking met erfgoedpartners en inwoners van Tilburg. Het TijdLab organiseert en faciliteert initiatieven die afkomstig zijn van diverse individuen en gemeenschappen. Kleine exposities, foto's, films en workshops zijn materiële getuigenissen van het erfgoed van de stad. Door gesprekken of door vragen te stellen aan het publiek komt de waardering van het erfgoed tot uitdrukking. Het Tilburgse leesplankje was toe aan vernieuwing: de Haajkese kerk en ene kreugel pasten niet meer bij de nieuwe dynamische stad. Het publiek werd gevraagd om op taalkaarten woorden aan te dragen voor de nieuwe plank. De Tilburgers maakten tekeningen, die een grafisch vormgever en een kunstenaar digitaal vertaalden in de letter TilburgsAns. De toekomstige leesplank is ontworpen door kunstenaar RubenTopia.

Ook de verhalen van de Molukse gemeenschap die 55 jaar in Tilburg is, zijn door kunstenaars verbeeld. Opa's en oma's, de generaties, de heimwee naar Ambon en het thuisgevoel in Tilburg, dat alles is weergegeven in installaties in het TijdLab. Er vond een verhalencafé plaats onder leiding van Hans van den Akker, conservator van Museum Bronbeek, over religie, beeldvorming en gemengde huwelijken van de Tilburgse Molukkers. Taalkaarten en verhalen kunnen bewaard worden in de collectie van Stadsmuseum Tilburg of het Geheugen van Tilburg. De uitdagingen zijn om selecties te maken uit het grote aanbod, en de tijd om het erfgoed te borgen.

Desiree van Beurden, programmamaker Bibliotheek MB / TijdLab / LocHal

desireevanbeurden@bibliotheekmb.nl
www.lochal.nl/tijdlab

Ambacht en digitale machines: immaterieel erfgoed in het TextielMuseum

Het TextielMuseum wil kennis van het maken van textiel behouden, ontwikkelen en doorgeven aan nieuwe generaties. Het museum doet dit door textiel te verzamelen, presenteren, onderzoeken en door kunst, design en mode van textiel te maken. Het ontwikkelen van nieuw textiel in het museum is een lange traditie, sinds 2005 in het TextielLab. Hier ontwerpen en produceren kunstenaars, ontwerpers en studenten uit de hele wereld innovatieve producten van textiel, zowel in opdracht van het museum als op eigen initiatief van de kunstenaar/ontwerper.

In Nederland ontstonden verschillende regionale centra voor textielproductie tijdens de industrialisatie. De Tilburgse industrie maakte wollen stoffen, in Twente maakte men katoen, rond Eindhoven linnen. Textiel was onderdeel van de sociale, culturele en economische structuur van de steden.

Textiel maken is een ambacht. Een ambacht leer je door het steeds herhalen van de stappen in het maakproces. Een ambachtsman is continu bezig om zijn werk en zijn vaardigheden te verbeteren door aanpassingen in materiaal en technologie. Ook op mechanische machines en op de digitaal gecontroleerde weef- en breimachines in het TextielLab is leren door maken belangrijk.

In het TextielMuseum bewaren we de textielgeschiedenis van regionale centra zoals Eindhoven en Tilburg, maar zorgen we er ook voor dat kennis van het maken van textiel behouden blijft. Productontwikkelaars en technici zetten hun kennis in en dragen die over bij het werken met ontwerpers en kunstenaars. Zo blijft het immaterieel erfgoed van het maken van textiel in Nederland levend.

Jantiene van Elk

jantiene.van.elk@textielmuseum.nl

www.textielmuseum.nl

Corsobouwers in Zundert

Stem van de erfgoedgemeenschap: Paul Bastiaansen

Paul Bastiaansen is corsobouwer bij het Bloemencorso van Zundert. In september 2012 was hij medeaanvrager toen het Corso van Zundert als eerste element werd bijgeschreven in de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland. Hij is bovendien voorzitter van de Corsokoepeel, het samenwerkingsverband van alle corso's in Nederland.

**Immaterieel erfgoed
zit in het hart van de
mensen**

Voor Paul heeft immaterieel erfgoed vooral te maken met wat mensen samen doen. 'Bij de corso's bouwen we samen een wagen - een enorme klus, want een corsowagen in Zundert is gemiddeld negentien meter lang en negen meter hoog.

Tijdens de corso, die ieder jaar in september door de straten van Zundert trekt, tonen we de wagens aan duizenden bezoekers en is er een competitie wie de mooiste corsowagen heeft gebouwd. De dag na het bloemencorso worden de praalwagens tentoongesteld met aansluitend een feest. De volgende dag worden de wagens gesloopt.

Twintig buurtschappen – in een gemeente van 20.000 inwoners – bouwen ieder jaar de wagens. Het gaat bij de corso's om saamhorigheid en creativiteit.'

Voor Paul lag het tot nu toe niet voor de hand om met musea of andere collecti-
onerende instellingen samen te werken, omdat het voor hem vooral gaat over het doen en niet zo zeer over objecten, hoeveel materiële kanten een corso ook heeft. 'Welke voorwerpen van een corso zou je kunnen gebruiken om in een museum te zetten? Zou het gereedschap dat we gebruiken bij het bouwen van de wagens interessant zijn voor een museum? Of het erevaandel dat jaarlijks gemaakt wordt door de winnende buurtschap? Voor mij is vooral belangrijk het gezamenlijke uitvoeren van het immaterieel erfgoed en de saamhorigheid te laten zien – misschien kan dat wel door het verzamelen en tonen van korte filmpjes of mini-documentaires.' Volgens Paul doet een zaal met vitrinekasten met daarin voorwerpen geen recht aan immateri-

eel erfgoed. Aandacht voor immaterieel erfgoed en de beoefenaars ervan vereist andere methodieken. Paul laat zich graag verrassen!

Een zaal met vitrine- kasten met daarin voorwerpen doet geen recht aan imma- terieel erfgoed

Hij denkt dat immaterieel erfgoed wel veel kan toevoegen: 'Immaterieel erfgoed brengt het beste in mensen naar boven. Het is de mens op z'n mooist: ego's verdwijnen, mensen worden onderdeel van een groep en raken verbonden met anderen, en met verleden en toekomst. Het zit in het hart van de mensen. Dat is het mooiste wat een museum zich kan wensen.'

Inspiratie: Vijf casussen over immaterieel erfgoed verzamelen

Hoe verzamel je levend en dynamisch erfgoed? Wat betekent verzamelen in het kader van immaterieel erfgoed, waarbij het doorgeven van kennis van praktijken en handelingen centraal staat? Met welk doel wordt immaterieel erfgoed verzameld? Welke methodieken zijn er? Wat is de rol van de beoefenaren van het immaterieel erfgoed in het proces van verzamelen? Vijf verschillende instellingen - van museum en expertisecentrum tot archief en bibliotheek - laten zien hoe zij het verzamelen van immaterieel erfgoed aanpakken.

Foto: project Believe it or Not, Imagine IC, 2014

Veilig geborgen?

Verzamelen van immaterieel religieus erfgoed bij PARCUM

Als dialoogmuseum zet PARCUM in op het in kaart brengen, verzamelen, ontsluiten en valoriseren van religieus erfgoed. Daarbij gaat bijzondere aandacht naar de meerlagigheid van dit erfgoed en naar de betekenis ervan in de multireligieuze en superdiverse samenleving.

Immaterieel religieus erfgoed maakt deel uit van onze integrale erfgoedbenadering. Religieus erfgoed heeft een dynamisch karakter en de betekenis ervan verandert soms doorheen de tijd. Vaak is deze dynamische benadering noodzakelijk om religieus erfgoed een toekomst te geven in de gesecculariseerde samenleving. Borging van immaterieel erfgoed is een belangrijke stap bij de dynamische benadering van religieus erfgoed. Erfgoedgemeenschappen als dragers van dit levend erfgoed een plaats geven in het museum is een uitdaging en roept heel wat vraagstukken op.

PARCUM verzamelt op verschillende wijzen immaterieel erfgoed. Zo lopen er een aantal begeleidingstrajecten vanuit

het expertisecentrum. Sommige erfgoedgemeenschappen die aan deze trajecten verbonden zijn, werden betrokken bij de opbouw van een tentoonstelling of bij het organiseren van een activiteit in het museum. Ook bracht PARCUM een aantal tradities in kaart door middel van projecten zoals 'Op handen gedragen', over het borgen van processie-erfgoed.

Aan de hand van een aantal cases uit de werking van PARCUM zullen de kansen, uitdagingen en mogelijke valkuilen bij het verzamelen van immaterieel erfgoed en het betrekken van de erfgoedgemeenschappen worden geschetst. Hoe neem je immaterieel erfgoed op in je collectieplan? Hoe overtuig je traditiedragers van een dynamische erfgoedbenadering? En is dit steeds wenselijk? Welke plaats wil/kan een erfgoedgemeenschap innemen in het museum?

Julie Aerts

julie.aerts@parcum.be

www.parcum.be

Imagine IC: Levend en Dynamisch Erfgoed

De samenleving als collectie

Imagine IC is een erfgoedorganisatie die ingrediënten van het museum combineert met die van het archief en de bibliotheek. Vanuit de Bijlmer in Amsterdam benadert Imagine IC immaterieel erfgoed als onderdeel van ensembles die noodzakelijkerwijs ook materiële elementen bevatten – zowel roerend als onroerend. In de lijn van ons gemengde begrip van erfgoed en erfgoedinstellingen, documenteerden en verzamelden we eerder erfgoed rondom: orale tradities (zoals in LEIP! over stadse taal); podiumkunsten (zoals over feestpraktijken van grootstedelijke jongeren in Let's Party); sociale praktijken en rituelen (zoals over straatvoetbal in Panna's en Akka's). Ook besteedden we aandacht aan religieuze tradities en wereldbeelden, alsmede dracht- en eetculturen. Imagine IC is een netwerk dat uitnodigt tot en betrokken is bij de identificatie met en documentatie en productie van erfgoeditems. In het

werk streeft Imagine IC naar veilige ruimtes voor het opstellen van bottom-up en outward-in agenda's van deze erfgoedproductie. Imagine IC beschouwt erfgoed als een voorlopige overeenkomst tussen alle deelnemers aan het onderhandelingsproces over erfgoed en documenteert het als zodanig: we identificeren en verzamelen items en documenteren hun betekenis als basis voor die identificatie. Vanuit het perspectief van de Bijlmer wil het Imagine IC-netwerk dan ook bijdragen aan de collecties van de stad en het land. Erfgoed up to date!

Danielle Kuijten
Co-curator Imagine IC,
Chair van COMCOL,
ICOM's internationale comité
voor collectioneren

danielle@imagineic.nl

www.imagineic.nl

MAS | Museum aan de Stroom

Mensen, objecten en tradities verbinden

Het MAS | Museum aan de Stroom Antwerpen gaat over wereldwijde verbondenheid, met zowel lokale, landelijke als internationale samenwerking om mensen, levend erfgoed en materiële collecties te verbinden. Lokaal doet het museum dat met een diverse groep partners, netwerken en gemeenschappen die de stad bevolken en tot leven brengen. Het MAS streeft naar een representativiteit in zijn collectie van de culturele en sociale diversiteit, in Antwerpen en in de wereld, en verzamelt hiertoe zowel materieel als immaterieel erfgoed.

Immaterieel erfgoed - tradities, gebruiken, vaardigheden - zijn belangrijke betekenisdragers voor individuen en gemeenschappen. Samen met materiële getuigenissen zijn ze de bouwstenen voor een participatief en meerstemmig museum(verhaal). Het MAS brengt al geruime tijd immaterieel erfgoed in beeld (via foto's, film en interviews) om mensen, objecten en verhalen aan elkaar te koppelen. Naast het tonen ervan in tijdelijke en vaste presentaties, wil het MAS de materialisatie van dit immaterieel erfgoed een duurzame plaats geven, middels de

bewaring en registratie ervan in zijn museumcollecties.

Net als de materiële getuigenissen doorlopen deze immateriële getuigenissen het vereiste MAS registratietraject: aftoetsen met het collectiebeleidsplan in het MAS collectie-overleg, inventarisnummer toekennen, drager benoemen en beschrijven van het erfgoed in Adlib (collectieregistratiesysteem), koppelen aan DAMS (digitale beeldbank), koppelen van documentatie en gerelateerde objecten. Een concreet voorbeeld is de samenwerking die het MAS opbouwde met de joodse, christelijke en moslimgemeenschappen, de zogenaamde Religies van het Boek. Deze leidde tot het registreren van hedendaagse praktijken en tradities. Dit maakte parallellen en verschillen zichtbaar, verbindt objecten en immateriële gebruiken, koppelt verleden en heden ... en zorgt dus ook voor verbeterde registratiewijzen voor digitale objecten/sporen van immaterieel erfgoed.

Vera De Boeck

Vera.DeBoeck@antwerpen.be
www.mas.be

Stadsarchief Rotterdam en immaterieel erfgoed

Rotterdam is een plek waar meer dan 170 culturen zorgen voor een bruisend en spannend klimaat. Een stad die door haar innovatief vermogen blijft veranderen, zonder het verleden uit het oog te verliezen. Want alleen als je het verleden van de stad kent, zul je het Rotterdam van nu begrijpen. Het Stadsarchief Rotterdam wil een representatief beeld kunnen bieden van de geschiedenis van de stad Rotterdam, nu en in de toekomst. De cultuur van de stad is een belangrijk onderdeel van haar identiteit, een deel daarvan komt voort uit immaterieel cultureel erfgoed. De collectie van het Stadsarchief Rotterdam moet zoveel mogelijk een afspiegeling zijn van de diverse culturen die Rotterdam rijk is. Hierin ligt de uitdaging. Met ons acquisitiebeleid kijken we in de juiste richting, maar hoe gaan we met immaterieel erfgoed om in het Stadsarchief

Rotterdam? Welke methoden kunnen we gebruiken voor het verzamelen van immaterieel erfgoed? Hebben archieven daar überhaupt een rol in? Kunnen we dat niet beter door derden laten doen (die meer kennis over het onderwerp hebben)? Hoe reflecteren we op de aanpak in de documentatie en kennis die we met het publiek delen?

Om deze vragen te beantwoorden, moeten archieven en archivariissen een nieuwe aanpak hanteren, dit wordt een enorme uitdaging voor een sector die zich al zo lang op objectiviteit en onpartijdigheid heeft gefocust.

Marie-Claire Dangerfield

mc.dangerfield@rotterdam.nl

<https://stadsarchief.rotterdam.nl/>

Het Huis van Alijn: rituelen, tradities en gewoontes centraal

Het Huis van Alijn is het museum van het dagelijks leven in Vlaanderen. De focus ligt er op veranderende rituelen, tradities en gewoontes vanaf de 20ste eeuw. We belichten dit veelzijdig onderwerp vanuit een dynamisch perspectief, verandering staat centraal. In het Huis van Alijn staat het verbinden van de gehele museumwerking met de veranderende samenleving. Deze visie staat ook centraal in de hoofdtentoonstelling. Het narratief van deze tentoonstelling is de jaarkalender. De rituelen en tradities gelinkt aan de jaarkalender geven aan hoe we het dagelijks leven organiseren. Hoewel deze voortdurend veranderen, behoren ze tot het collectieve geheugen. Dit biedt heel wat kansen om nieuwe en veranderende rituelen en tradities op een inclusieve manier te integreren in onderzoek, collectie en als basis voor de publiekswerking. In het collectiebeleid zetten we volop in op het verzamelen van tradities, rituelen en gewoontes uit het dagelijks leven. Vreemd of vertrouwd, het gaat om thema's die iedereen raken. Door deze focus zijn materieel en immaterieel nauw met elkaar verweven. In het Huis van Alijn is de kijk op wat collectie kan zijn breed;

objecten, verhalen, beelden, geluiden en digital born materiaal behoren tot de collectie. Het verhaal, de betekenis en het gebruik, waarbij het immateriële vaak op de voorgrond staat, is belangrijker dan tactiele objecten of het medium. Het Huis van Alijn werkt met verschillende methodieken om dit te verzamelen. Documentair en biografisch verzamelen is het uitgangspunt. Diversifiëring en actualisering staan voorop in het actuele collectiebeleid en hierbij staan we voor enkele uitdagingen. Via thematische oproepen verzamelen we niet alleen collectie, we stimuleren de erfgoedreflex rond het bewustzijn van het immateriële aspect. Deze oproepen zijn veelal verbonden aan publieksacties. De thematische aanpak laat toe verdiepend samen te werken met diverse erfgoedgemeenschappen. Deze participatie is een belangrijke basis om immaterieel erfgoed te borgen. Geïnspireerd door de jaarkalender worden in de presentatie concrete voorbeelden belicht.

Els Veraverbeke - conservator

Els.Veraverbeke@stad.gent

www.huisvanalijn.be

Paul Contryn met 'De tuin van de walvis', De Maan, Foto: Diego Franssens

Stem van de erfgoedgemeenschap: Paul Contryn

De pop, die je in een voorstelling een bijzondere ervaring heeft bezorgd, terugzien in een museum, is vaak een ontgoocheling

Paul Contryn is scenograaf, poppenmaker en -speler bij DE MAAN, beeldsmederij voor kinderen en jongeren. Als derde generatie in een familie van poppenspelers, zit het figurentheater hem in het bloed. Met maken, spelen en lesgeven geeft hij zijn passie door. En stiekem droomt hij van een eigen poppenmuseum in Mechelen.

Het begrip collectie is Paul niet vreemd. Naast het feit dat hij zowat alle poppen-

en theatermusea in Europa (en daarbuiten) heeft bezocht, is hij expert op het vlak van de eigen collectie van DE MAAN. Als maker bezit hij veel materialenkennis. 'Oude' poppen uit duurzame materialen als hout, metaal, leder of papier maché overleven de tijd veel beter dan de hedendaagse poppen uit kunststoffen. Kunnen musea ertoe bijdragen om poppen in betere omstandigheden te bewaren? Misschien wel, omdat in theaters zelf geen echte bewaartraditie bestaat.

Vaak zijn poppen echter al kapot nog voor ze bewaard worden. Het geleefd of bespeeld zijn van poppen, kan een meerwaarde creëren, maar is soms ook storend. In dat geval dringt restauratie zich op. Verschillende musea (o.a. in Duitsland) werken hiervoor samen met poppenmakers en -spelers.

Samenwerking is er ook als poppenspelers musea helpen om een theatersfeer te creëren rond hun poppencollecties, bijvoorbeeld door een passende belichting. De pop, die je in een voorstelling een bijzondere ervaring heeft bezorgd, terugzien in een museum, is vaak een ontgoocheling als de pop niet op een passende manier is opgesteld. Een combinatie met bewegend beeld waarop de pop te leven komt, kan de illusie in stand houden. Paul vindt beide perspectieven belangrijk: eerst de illusie en de magie en vervolgens de verwondering: 'Is het dat maar?'

Poppencollecties zijn voor Paul interessante onderzoeksbronnen. Maar de poppen moeten wel even uit de vitrine. 'Een pop even vasthouden, kan je zo veel vertellen. Hoe zit een pop in elkaar?

Hoe beweegt ze? Hoe kan ze bespeeld worden? Als je niet meer weet hoe je ermee kan spelen, is het gewoon maar een object.' Maar als Paul de poppen even tot leven mag brengen, zijn zij belangrijke bronnen van inspiratie voor zijn eigen artistieke werk.

Een pop even vasthouden, kan je zo veel vertellen. Hoe zit een pop in elkaar? Hoe beweegt ze? Hoe kan ze bespeeld worden?

Als bewaarder en inspirator kunnen museumcollecties een belangrijke rol spelen bij het borgen van de praktijk van het figurentheater. Bovendien kunnen musea evoluties in het figurentheater tonen en veranderende opvattingen, vormen, stijlen, laten zien door de tijd heen. Daarmee kunnen ze een belangrijke rol vervullen om mensen bewust te maken van een traditionele vorm van immaterieel erfgoed.

PARTICIPATIEF VERZAMELEN, VERZAMELEN VAN WAT ONTASTBAAR IS EN MEERSTEMMIGHEID

Drie thema's die onlosmakelijk verbonden zijn met het verzamelen van immaterieel erfgoed en ook andere vormen van erfgoed voor gelijkaardige uitdagingen stellen

Hoe verzamel je levend en dynamisch erfgoed? Wat betekent verzamelen in dat kader? Met welk doel wordt verzameld? Welke methodieken zijn er?

Niet enkel het verzamelen van immaterieel erfgoed in de zin van het 2003 UNESCO Verdrag roept dergelijke vragen op. Ook het verzamelen van verhalen en herinneringen, getuigenissen, conceptuele kunst, digitale en sociale processen, ... stelt collectionerende instellingen vandaag vaak voor complexe uitdagingen.

De oplossingen die gevonden worden, kunnen een bron van inspiratie zijn voor het verzamelen van immaterieel erfgoed.

Tijdens de werksessies van de conferentie 'Immaterieel Erfgoed Verzamelen' worden verschillende cases bij elkaar gebracht om te leren van elkaars visie en ervaring. Hierbij staan drie thema's centraal: 1) participatief verzamelen en presenteren, 2) verzamelen van wat ontastbaar is en 3) meerstemmig verzamelen.

Stoeten ontmoeten - archiefonderzoek. Foto: Yper Museum

Participatief verzamelen

Drie cases schetsen de kansen en uitdagingen van participatieve methodieken en co-creatie. Hoe worden deze duurzaam ingezet bij het verzamelen van immaterieel erfgoed? Stof voor brainstorm en discussie!

Stelling 1

Het is een taak voor collectiebeherende instellingen om bij het verzamelen van immaterieel erfgoed zoveel mogelijk betrokkenen (erfgoedgemeenschap, publiek, stakeholders etc) mee te laten participeren in keuzes rond het verzamelp proces.

Stelling 2

Omdat je zonder erfgoedgemeenschappen niet kan spreken van immaterieel erfgoed, kunnen collectiebeherende instellingen niet om hen heen. Sterker nog: je mag enkel immaterieel erfgoed verzamelen, wanneer de erfgoedgemeenschap er ook wat aan heeft of er iets mee kan doen.

Stelling 3

Participatie begint bij de gezamenlijke keuze voor de methodiek en het onderwerp. Je moet daarom vroeg met alle spelers aan tafel.

Jenevermuseum (Hasselt) 'Iedereen Jeneverbaron'

Participatief verzamelen van immaterieel jenevererfgoed

In 2017 zette het Jenevermuseum (Hasselt, België) een participatieproject op i.s.m. het Centrum voor Agrarische Geschiedenis, de stedelijke seniorenraad en lokale seniorenverenigingen. Dit project kreeg de naam 'Iedereen Jeneverbaron' en heeft als belangrijkste doelstellingen: het verzamelen en borgen van persoonlijke verhalen, tradities, rituelen en recepten m.b.t. jenever en likeur, het bewust maken van de deelnemers van hun jenevererfgoed en het creëren van betrokkenheid op het jeneververhaal en de museumwerking. Hiertoe worden informele groeps-gesprekken gemodereerd door vrijwillige medewerkers. Deze gesprekken worden op gang gebracht aan de hand van fotomateriaal, objecten uit de collectie, een op voorhand opgestelde vragenlijst, taart én een smakelijke borrel. Vaste museummedewerkers nemen nota van de gesprekken. In 2 jaar tijd bezocht het Jenevermuseum 14 verenigingen en riep 426 deelnemers uit tot 'jeneverbaron', de bijnaam van de welgestelde jenever-

stokers tijdens de hoogdagen van de jenevernijverheid medio 19de eeuw. Na een grondige evaluatie wordt 'Iedereen Jeneverbaron' anno 2019 geleidelijk aan uitgerold buiten Hasselt en in de rest van Vlaanderen. Maar hoe verwerken we nu zo optimaal mogelijk de geregistreerde gebruiken en tradities, recepten en persoonlijke anekdotes in het collectie-registratiesysteem van het museum? Wat kunnen we ermee doen in onze publiekswerking? En zijn alle geregistreerde gebruiken en tradities wel te borgen? Want zijn sommige al niet 'uitgestorven' of misschien zelfs vandaag maatschappelijk niet langer aanvaard? Vragen waar het Jenevermuseum niet onmiddellijk een pasklaar antwoord op heeft maar wel voortdurend over nadenkt en waarvoor het steeds inspiratie zoekt bij andere collega's en hun projecten.

Davy Jacobs

davy.jacobs@hasselt.be
www.jenevermuseum.be

Persoonlijke verhalen als immaterieel erfgoed in de collectie van het Red Star Line Museum

Het Red Star Line Museum in Antwerpen vertelt de verhalen van de twee miljoen passagiers van de Red Star Line, die tussen 1873 en 1934 vanuit de haven van Antwerpen naar Noord-Amerika reisden. Vanuit het historische kernverhaal van die emigratie, ging het museum steeds op zoek naar de uitbreiding van haar voornamelijk materiële museumcollectie naar een belevingsgerichte materiële en immateriële museumcollectie, die de persoonlijke verhalen van migranten centraal zet. De laatste jaren zette het ook een heroriëntering in naar erfgoed van meer recente migratieverhalen. Louter materiële collectiestukken beantwoorden onvolledig de vragen naar persoonlijke beleving van migratie, waarop het museum wil focussen. Aan de hand van persoonlijke verhalen en mondelinge geschiedenis als immaterieel erfgoed, verankeren we menselijkheid in onze collectie. Zonder participatie van onze uitbreidende museumgemeenschap zou onze collectie niet zijn wat het vandaag is.

Het museum zoekt in elk project steeds opnieuw naar methodieken, participatie en samenwerkingen. Daarbij gaan onderzoek, concretisering in een tentoonstelling en de uitbreiding van de collectie hand in hand. In deze presentatie geven we graag een overzicht van verschillende verzamelprojecten, met een focus op een lopend project rond liefdesmigratie. Wat zijn de moeilijkheden met persoonlijke verhalen als immaterieel erfgoed? Wat is het kader? Hoe registeren en ontsluiten we ze? Hoe gaan we om met het spanningsveld tussen enerzijds de gevoelige, persoonlijke verhalen, die we anderzijds willen ontsluiten als erfgoed die de tand des tijds doorstaat? Recente migratieverhalen gaan bovendien gepaard met trauma's en verse herinneringen waarop nog maar weinig afstand gegroeid is.

Lien Vloeberghs

lien.vloeberghs@antwerpen.be

www.redstarline.be

Yper Museum

'Stoeten doen ontmoeten'

De Westhoek barst van de tradities. Het Yper Museum koestert deze ontastbare immateriële cultuur via het meerjaren-traject 'Stoeten doen ontmoeten'. Het is een actief en participatief proces gelanceerd in 2017 met de artistieke, virtuele stoet 'Y'parade'. Vanaf 2018 blazen we de traditie van Sint-Maarten en de bietenlantaarns nieuw leven in. En in 2019 verslaan de kinderen van Voormezele als journalist hun 'Heilig Bloedprocessie' via een zelfgemaakte documentaire 'In het spoor van het Heilig Bloed'.

Met 'Stoeten doen Ontmoeten' wil het Yper Museum levend en dynamisch erfgoed verzamelen, presenteren en borgen. De manier waarop is heel bijzonder. Het museum biedt een kader dat aanzet tot reflectie over eigen tradities en hoe deze te bewaren voor toekomstige generaties. Telkens worden de betrokken erfgoedgemeenschappen via een 'omweg' warm gemaakt voor hun tradities. Bij 'Y'parade' is dat een virtuele stoet. 1400 schoolkinderen nemen samen met

een beeldend kunstenaar de regie in handen voor een hypermoderne uitvoering van de O.L.V. van Thuyne processie van 1854, een speels en artistiek proces. Op 11 november versieren honderden kinderen bietenlantaarns, om er vervolgens mee te paraderen in de Sint-Maartensstoet. Voor de Heilig Bloedprocessie nemen de Voormezeelse kinderen de rol van topjournalist op zich. De kneepjes van het journalistieke vak leren ze van echte professionals. Ze spelen een actieve rol in het vertalen van hun processie en dat maakt het intens en duurzaam. Deze methodieken/formats, zijn inzetbaar voor andere ICE-projecten. Scholen, verenigingen, andere musea binnen en buiten de regio kunnen met deze formats aan de slag.

Katrien Goudeseune

Katrien.Goudeseune@ieper.be

<https://www.ypermuseum.be/project-stoeten-doen-ontmoeten>

De Zeeridder op de toren van het Markiezenhof

Verzamelen wat ontastbaar is

Drie cases illustreren hoe niet-tastbare of immateriële cultuur, verhalen, digitaal erfgoed en artistieke processen, verzameld kunnen worden. Kan een dergelijke manier van werken een voorbeeld zijn voor het verzamelen van immaterieel erfgoed? Stof voor brainstorm en discussie!

Stelling 1

Immaterieel erfgoed kan niet verzameld worden, aangezien het per definitie ontastbaar is. Wel kunnen 'sporen van' en documentatie bijeengebracht worden.

Stelling 2

Het verzamelen van immaterieel erfgoed past niet in het huidige registratiesysteem en vereist een totaal nieuw systeem.

Stelling 3

Verzamelen van immaterieel erfgoed is oneindig (waar begint en eindigt het?). Daarom is het noodzakelijk om een verzamelbeleid te ontwikkelen.

OpenStructures: Een online platform voor social design in de collectie van Design Museum Gent

In 2019 verwerft Design Museum Gent zijn eerste immateriële collectiestuk: een gearchiveerde versie van OpenStructures, het online platform dat designer Thomas Lommée lanceerde in 2009. De aanwinst past binnen de ambitie van het museum om te groeien naar een collectie die representatief is voor de geschiedenis van Belgisch design. Wie dat wil, moet naast objecten ook oog krijgen voor de digitale en efemere vormen van design die een steeds omvangrijker deel beginnen uitmaken van de sector. Thomas Lommée richtte OpenStructures op als een open source platform waarop ontwerpers onderdelen voor objecten delen die compatibel zijn met hetzelfde grid van 4 x 4 cm. Onderdelen of 'parts' worden er hergebruikt en doorontwikkeld tot 'components' en 'structures'. De gebruikers zijn zelf ontwerpers of consumenten die via

het platform een product bestellen of zelf printen. OpenStructures is een vroeg en waardevol Belgisch voorbeeld van social design en bij uitbreiding van ecodesign en do-it-yourself design. In overleg met Lommée, de webontwikkelaar en Packed/VIAA werd besloten de website over te dragen als een containerbestand via het platform Docker. Dit stelt het museum in staat de website duurzaam te archiveren en ten allen tijde - in zijn toestand op het moment van opname - te emuleren en te ontsluiten, zowel offline als online. In deze bijdrage aan de conferentie lichten we de aanpak en de learnings en findings van dit project toe.

Olivier Van D'huynslager

Olivier.VanDhuynslager@stad.gent
www.designmuseumgent.be

Rijkserfgoedlaboratorium: Het verzamelen van immaterieel erfgoed door middel van immaterieel erfgoed (community art)

Als een wijk verloedert of helemaal wordt gesloopt, dreigt er ook een verlies van een belangrijk maar sterk onderschat deel van het erfgoed. Dit zijn de verhalen van de mensen die daar wonen. Kortom, de basis van de lokale en temporele samenleving in de biografie van het materiële erfgoed. Maar hoe kan men die verhalen verzamelen en samenbrengen tot één verhaal in een maatschappij van later?

‘Community art’ heeft in de afgelopen twintig jaar een belangrijke positie ingenomen om die verhalen levend te houden. In Nederland werken kunstenaars zoals Jeanne van Heeswijk, Ida van der Lee, Adriaan Nette en Merlijn Twaalfhoven met bewoners samen om de herinneringen van een gesloopte wijk (en de al lang overleden bewoners) te bewaren en om daarmee de cohesie van de sa-

menleving in een wijk te bevorderen. De verhalen worden met rituelen, activiteiten of interviews opgenomen, verzameld en (her)beleefd.

Maar ‘community art’ als kunstvorm is zelf ook immaterieel. Community art projecten zijn vaak uitgevoerd ‘in het moment’. Dit moment wordt door de kunstenaars weliswaar goed gedocumenteerd, maar alleen het verzamelen en archiveren van de foto’s, interviews en opnames brengt de gevoelens en emoties van het moment niet helemaal terug. Hoe kun je dan wel de door ‘community art’ verzamelde verhalen bewaren? Musea zouden hierbij een rol kunnen spelen en zulke projecten en rituelen regelmatig (laten) herhalen.

W. (Bill) Wei

b.wei@cultureelerfgoed.nl

Het Markiezenhof: VIRTUTE ET AMICITIA - dapper en vriendelijk

Het Markiezenhof. Oudste stadspaleis van Nederland, top Rijksmonument en een van de belangrijkste en grootste iconen van Bergen op Zoom en omgeving. Bovenop de toren staat in het goud, de wonderlijke gestalte van de Zeeridder. Half mens, half vis.

Generaties lang staat deze mythische figuur al op het hoogste punt van de stad. De plek die ooit het middelpunt was van zijn rijk. Door de eeuwen heen houdt hij het overzicht al en heeft hij alles in zich opgenomen.

Voor wie er zorgvuldig mee om weet te gaan, zal de Zeeridder zijn verhalen ontsluiten. Of juist geheim houden. In het Markiezenhof ligt het boek met daarin zijn verhalen.

Het ontsluiten, verzamelen, bewaren en delen van deze verhalen en geheimen

is onze opdracht - vroeger, nu en straks. Om te voorkomen dat ze verdwijnen en slechts lege bladzijden overblijven.

Bij het verhalen vertellen in het museum en daar buiten vertrekken de verhalenvertellers en gidsen van het Markiezenhof steeds vanuit een gezamenlijk narratief ('Geheim Publiek - Publiek Geheim') en vier ingrediënten zijn steeds aanwezig: geheim(zinnig), van bij ons, theater en activatie.

*Laat de verhalen ademen
en een frisse wind naar binnen blazen.*

~ De Zeeridder

**Claartje Rijkers en
Jesse van Tetterode**

c.rijkers@bergenopzoom.nl

j.vantetterode@bergenopzoom.nl

www.markiezenhof.nl

Kaurischelpen die als betaalmiddel dienden in de slavenhandel

Meerstemmig verzamelen

Drie cases onderzoeken hoe kan worden omgegaan met verschillende visies en posities ten opzichte van erfgoed, bijvoorbeeld rond het slavernijverleden. Hoe kan meerstemmig verzamelen kritisch dialoog bevorderen? Stof voor brainstorm en discussie!

Stelling 1

Het is een onmogelijke opgave om bij het verzamelen rond immaterieel erfgoed alle verschillende stemmen en ervaringen bijeen te brengen.

Stelling 2

Bij meerstemmig verzamelen, is elke stem gelijkwaardig.

Stelling 3

Immaterieel erfgoed en de bijbehorende objecten moeten altijd in het bezit en onder de zeggenschap van de desbetreffende erfgoedgemeenschap blijven. Collecties moeten 'gebruikscollecties' zijn.

Industriemuseum: Van collectie tot connectie

Het Industriemuseum geeft niet alleen technieken en kennis door via de werkende machines, het verzamelt met mondiale geschiedenis ook tal van verhalen. Recentelijk organiseerde het museum twee ontmoetingsdagen voor 'textiliens' en drukkers. Een tweehonderdtal aanwezigen haalden op die dagen herinneringen op bij machines uit de collectie van het museum waarop ze zelf nog werkten en deden in de 'babbelbox' hun verhaal. Hun foto's, objecten en herinneringen uit persoonlijke archieven en hoofden kregen een plek in de (online) collectie en de tentoonstellingen. Het samenspel tussen het immateriële en het materiële voegt betekenislagen aan het erfgoed toe. Het Industriemuseum is op die manier een levendige plaats van betekenis, voor gemeenschappen die een deel van hun erfgoed in het museum kunnen vinden. Meerstemmigheid vormt de kern van de nieuwe hoofdtentoonstelling 'Over mensen en machines'. De verhalen over het werk en leven van diverse arbeiders en werkgevers, vanuit verschillende visies, achtergronden en posities, geven diep-

gang in de representatie van de objecten en documenten, waardoor er verschillende interpretaties mogelijk zijn. Het museumverhaal en de collectie bestaan zo uit een waardevolle samensmelting van enerzijds academische kennis en historisch onderzoek en anderzijds kleine persoonlijke verhalen en herinneringen. Het hedendaags en participatief verzamelen vergt een andere aanpak en 'mindset' en brengt vragen en keuzes met zich mee. Zijn alle verhalen en technieken 'museumwaardig' om te documenteren en registreren? Betrek je de communities zelf in die waardering en selectie, en hoe? Hoe pak je de registratie in ADLIB concreet aan? En hoe zet je je tijd en middelen in, als je zowel nood hebt aan verdiepend wetenschappelijk onderzoek als aan sterke participatieve projecten, om tot die meerstemmigheid en kritische dialoog te komen?

Hilde Langeroot
conservator Industriemuseum

Hilde.langeroot@stad.gent
www.industriemuseum.be

Amsterdam Museum en NiNsee: De betekenissen van een kaurischelp

In samenwerking met NiNsee (Nationaal instituut Nederlands slavernijverleden en erfenis) besteedt het Amsterdam Museum aandacht aan de kaurischelp. Deze glanzende huisjes van zeeslakken speelden onder andere een rol in de slavenhandel. Om dehumanisering tastbaar te maken wil het Amsterdam Museum een vitrine met 120 pond kaurischelpen, de prijs van een mens, plaatsen in de tentoonstelling Groepsportretten van de 17e eeuw in de Hermitage. Kaurischelpen (*Cypraea moneta*) zijn oorspronkelijk afkomstig uit de Indische Oceaan. In verschillende Aziatische landen waren ze al eeuwenlang een ruilmiddel, toen vanaf de 17de eeuw het kauriegeld, mede vanwege de trans-Atlantische slavernij, een wereldmunt werd. Tegen het einde van de 19de eeuw, toen in Europese landen de slavernij werd afgeschaft, daalde de waarde van het scheldengeld, maar het immaterieel erfgoed rond kaurischelpen bleef en transformeerde.

Kaurischelpen zijn niet meer in gebruik als geld, maar hebben nog steeds betekenis of beter: betekenissen, variërend van een herinnering aan een zonnige zeevakantie tot rituele betekenissen binnen winti, van symbool voor vruchtbaarheid tot gebruik tijdens voorspellingen. Het praten over de (persoonlijke) betekenis(-sen) van dit kleine schelpje laat het veelzijdige immaterieel erfgoed ervan zien en maakt meerstemmigheid zichtbaar in relatie tot de erfenissen van het slavernijverleden. Het Amsterdam Museum en het NiNsee verkennen de educatieve mogelijkheden rondom dit schelpje, ook in samenwerking met kunstenaars die de verschillende betekenissen laten zien.

Britt-Marie van der Drift

b.vanderdrift@ninsee.nl

<https://www.ninsee.nl/>

Erfgoed Gelderland: Uitdagingen voor de 'bewaarders' van immaterieel erfgoed

Het verzamelen van actueel en historisch immaterieel erfgoed is belangrijk. Kennis over lokale of nationale tradities, rituelen en gebruiken kan anders verloren gaan. Immaterieel erfgoed is onderhevig aan verandering en het is belangrijk ook deze veranderingen zichtbaar te maken. Denk bijvoorbeeld aan gebruiken en tradities rondom geboorte in een regio als de Achterhoek. Hoe zagen deze eruit in de jaren dertig van de vorige eeuw? Wat is nog over van deze tradities of rituelen anno 2019? Erfgoed Gelderland ondersteunt historisch georiënteerde musea en historische verenigingen om deze veranderingen zichtbaar te maken. Ook brengt Erfgoed Gelderland verschillende partijen bijeen die zich bezig houden met specifieke vormen van immaterieel erfgoed in heden en verleden, bijvoor-

beeld schutterijen en schuttersgilden, verenigingen rondom visserij of botters. Wij proberen in de behoefte van kennis over bijvoorbeeld vrijwilligersmanagement, communicatie en samenwerking, maar ook oral history als methodiek van verzamelen te voorzien. Daarbij krijgen we te maken met verschillende visies en posities rond immaterieel erfgoed.

Erfgoed Gelderland laat met een aantal voorbeelden zien welke ontwikkeling deze organisaties doormaken en voor welke uitdagingen zij staan.

Jette Janssen en Else Gootjes

j.janssen@erfgoed gelderland.nl

e.gootjes@erfgoed gelderland.nl

<https://erfgoed gelderland.nl>

Foto: Myrna Wezel. Ambachtelijk gebonden hoofddoeken voor respectievelijk een rouw - en feestelijke gelegenheid. De gebruikte textielsoorten respectievelijk herdenkingsdoek 1863 en batik/madras uit Suriname vertellen een migratieverhaal door de jaren heen. Ze zijn vervaardigd door Wilbert Djaoen, Myrna's danspartner bij het uitvoeren van dansen op de kaha di órgelmuziek die onderdeel uitmaakt van de Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland.

Stem van de erfgoedgemeenschap: Myrna Wezel

Het ervaren van immaterieel erfgoed in een museum leidt tot interessante gesprekken tussen diverse bezoekers onderling

Vanuit een persoonlijke interesse is Myrna Wezel zich steeds meer gaan verdiepen in diverse vormen van immaterieel erfgoed. Verhalen die worden verbeeld op textiel, in foto's en voorwerpen, in muziek, zang en dans, of verwoord in (familie) vertellingen en gezegden, lopen als een rode draad door haar leven. Deze vertel-

lingen verrijken en inspireren haar.

Vanuit haar eigen veelzijdige en continent overschrijdende familiegeschiedenis verzamelt en onderzoekt zij deze diverse vormen, en draagt ze uit. Deze nalatenschap houdt haar scherp. Ze ziet het als een brug naar de toekomst, voor de

Presentaties van immaterieel erfgoed moeten met respect voor nuances worden aangeboden aan het publiek

generaties die zullen volgen. Sinds enige jaren is zij gecertificeerd cultuurgids en een enthousiaste trainer/workshopleider op het gebied van immaterieel erfgoed.

Myrna is ervan overtuigd dat musea ook immaterieel erfgoed zullen gaan collectioneren. Musea hebben volgens haar geen keus in deze ontwikkeling; in een steeds complexere mondiale maatschappij hoeven jongeren en leken op dit gebied niet steeds het ei uit te vinden. Het ervaren van immaterieel erfgoed in een museum leidt immers tot interessante gesprekken tussen diverse bezoekers onderling. Ook subgroepen uit eenzelfde gemeenschap leren meer over elkaar als de presentaties van het immaterieel erfgoed met respect voor nuances worden aangeboden aan het publiek.

Myrna is van mening dat alle vormen van immaterieel erfgoed in een museumcollectie een plek kunnen krijgen. Door te denken in mogelijkheden, en met gastcuratoren te werken, is heel veel mogelijk

op dit gebied. De grootste uitdagingen liggen volgens haar bij de musea in het verkrijgen van consensus over bepaalde vormen van immaterieel erfgoed (zowel intern als extern), voordat een collectie wordt aangeboden als (tijdelijke) expositie.

Alle vormen van immaterieel erfgoed kunnen in een museumcollectie een plek krijgen

Voor haar als persoon is het onderzoeken, verzamelen en uitdragen van immaterieel erfgoedpraktijken altijd een vanzelfsprekend onderdeel van haar leven geweest. Bovenal is het belangrijk om niet te denken in beperkingen... vertrouwen op het resultaat, en gewoon doen!

Meer over immaterieel erfgoed verzamelen

Organisaties en programma's

Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed
Nederland: www.immaterieelerfgoed.nl

Onderzoekslijn 'Immaterieel & Materieel Erfgoed': <https://www.immaterieelerfgoed.nl/nl/immaterieelenmaterieel>

Werkplaats immaterieel erfgoed:
www.immaterieelerfgoed.be

Intangible Cultural Heritage and Museums Project, inclusief inspirerende cases, filmpjes van co-creatieprojecten, verslagen en presentaties van de voorbije conferenties: www.ichandmuseums.eu

Literatuur

Kennisagenda Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland: https://www.immaterieelerfgoed.nl/nl/media/inline/2018/12/5/kennisagenda_immaterieel_erfgoed_nederland.pdf

Museumpeil nr. 49, Special: Immaterieel erfgoed en musea:

<https://www.immaterieelerfgoed.nl/nl/page/3165/museumpeil-over-immaterieel-erfgoed-en-musea>

Een collectiebeherende werking rond immaterieel erfgoed, geselecteerde publicaties als inleiding op het thema: <https://immaterieelerfgoed.be/nl/inspiratie/collectiebeherende-instellingen>

Wordt verwacht

26 februari 2020: Slotconferentie van het project IMP in Brussel. Met internationale sprekers, en presentatie van publicatie en toolbox.

2019-2020: Project 'Plannen voor de toekomst: ICE (in)begrepen' met focus op immaterieel erfgoed en collectieplannen. Met rapport met bevindingen en aanbevelingen, slotconferentie, publicatie, themadossier op immaterieelerfgoed.be.

Contact

Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland

(onderdeel van het Nederlands Openluchtmuseum)

Hoeflerlaan 4

6816 SG Arnhem

info@immaterieelerfgoed.nl

+31 (0) 26 357 61 13

KENNISCENTRUM IMMATERIEEL ERFGOED NEDERLAND

Werkplaats immaterieel erfgoed

Grondelstraat 152

1070 Brussel

info@werkplaatsimmaterieelerfgoed.be

+32 (0) 473 38 19 07

Werkplaats
immaterieel
erfgoed

Intangible Cultural Heritage and Museums Project

info@ICHandmuseums.eu

